8-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва» (9—17 червня 2001 р.)

У м. Судаку (Автономна Республіка Крим, Україна) в рамках заходів IFLA відбулася 8-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва». Головний організатор конференції — Державна публічна науково-технічна бібліотека (ДПНТБ) Росії, серед співорганізаторів — Міністерство культури і мистецтв України, Міністерство культури Російської Федерації, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Російська державна бібліотека (РДБ, Москва). Генеральний спонсор конференції — Інститут «Відкрите суспільство» (фонд Сороса, Росія). Оргкомітет очолював президент Міжнародної асоціації розробників і користувачів електронних бібліотек і нових інформаційних технологій, президент Міжнародного бібліотечного інформаційного та аналітичного центру, перший заступник директора ДПНТБ Росії, д. т. н. Яків Шрайберг.

У роботі конференції взяли участь понад 1200 фахівців з 30 країн (у тому числі 300 з України і 600 з Росії). В кількісному відношенні значною була питома вага спеціалістів, які репрезентували національні бібліотеки та книгозбірні державного рівня. Гідним було й представництво бібліотек університетів і публічних. Очевидно, не кращі часи переживають нині академічні книгозбірні: з країн кавказького й середньоазійського регіонів на конференції не було жодного фахівця з цих установ. Не делегувала нікого одна з найбільших і найстаріших книгозбірень світу Бібліотека Російської академії наук (Санкт-Петербург). Позитивний фактор — підвищений інтерес до участі в бібліотечному форумі партнерів книгозбірень — видавництв, передплатних агентств, книготорговельних організацій тощо. Програма конференції включала 11 секцій, 16 семінарів, 3 «круглих столи», 7 презентацій, інші заходи, які хвилюють сьогодні світову бібліотечну спільноту. Було виголошено близько 500 доповідей і повідомлень.

Особливістю форуму стала т. зв. «щорічна доповідь конференції», з якою виступив Я. Шрайберг. У ній він, насамперед, дав позитивну відповідь на запитання «Чи вічна бібліотека?». Оскільки книгозбірні є інституціями, покликаними здійснювати збір і поширення в часі та просторі всіх суспільно значущих документів з метою задоволення інформаційних потреб (ІП) суспільства, вони функціонуватимуть доти, поки існуватимуть ці ІП. Збільшення кількості документів взагалі й електронних зокрема потребує прискорення впровадження новітніх інформаційних технологій, удосконалення форм співробітництва, підвищення кваліфікації бібліотечних фіхівців, але це не змінює кардинально головної функції бібліотек. За своєю сутністю вони покликані бути гарантами загальнодоступності інформації для всіх членів суспільства. Одним із свідчень зростання престижу книгозбірень є поява у фахових бібліотечних виданнях публікацій спеціалістів різних галузей знань. Поряд з фондами рукописів, книг, журналів і газет з'являється фонд електронних документів, який обробляється згідно з внутрішньою бібліотечною технологією. В цілому ж оглядово-аналітична за формою щорічна доповідь конференції мала оптимістичний характер і задала належний тон роботі представницького форуму.

Ключові напрями розвитку бібліотек

Традиційно підвищену увагу учасників конференції викликали секції «Електронні бібліотеки» та «Корпоративні бібліотечно-інформаційні системи», оскільки проблематика, що розглядалася на них, найбільшою мірою визначає майбутнє бібліотечної сфери. Приємно констатувати певне лідерство серед колишніх республік Радянського Союзу українських фахівців, котрі займаються розробкою теоретичних і прикладних проблем створення електронних бібліотек. Про електронну наукову бібліотеку, вже розміщену на Internet-вузлі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (http://www.nbuv.gov.ua/eb/), поінформували

к. т. н. Л. Й. Костенко і к. е. н. А. О. Чекмарьов (обидва — НБУВ). Вона має найбільший в Україні науково-інформаційний ресурс, основу якого складають 5,5 тис. авторефератів дисертацій, захищених у нашій країні з 1998 р., 2,5 тис. публікацій з бібліотечної справи та значна кількість творів класиків української літератури (Івана Котляреського, Тараса Шевченка, Івана Франка та ін.). Технологія формування інформаційних ресурсів (ІР) цієї бібліотеки має «конвеєрний» характер і передбачає поповнення бібліографічних записів електронного каталогу рефератами наукових видань України з наступним повнотекстовим розширенням реферативної бази даних.

Серед досягнень російських колег — наукова електронна бібліотека Російського фонду фундаментальних досліджень (РФФД) (являє собою комплекс компакт-дисків західних фірм, доступ до яких надається віддаленим авторизованим користувачам). Заслуговує на вивчення й досвід створення електронних версій історико-культурних фондів. Про нього учасників конференції поінформували О. Ю. Єлисіна та Н. І. Хахалєва в доповіді «Основні напрями оцифровування видань у Російській державній бібліотеці». На жаль, певна невдача спіткала анонсований на попередній кримській конференції проект «Електронні бібліотеки Росії». Він мав міжвідомчий характер і після чергової реорганізації структури федеральних міністерств та відомств Росії залишився без джерел фінансування. Але тепер цей проект може стати складовою частиною довгострокової загальнодержавної програми «Електронна Росія», що розглядається на найвищому рівні.

Віддаючи належне результатам, отриманим українськими фахівцями в створенні електронних бібліотек з вітчизняними ІР, потрібно відзначити їх суттєве відставання від російських колег у створенні корпоративних бібліотечно-інформаційних систем. Така ситуація пояснюється відсутністю в Україні національних форматів представлення бібліографічних записів у комп'ютерній формі. В Росії завдяки наявності RUSMARC та RUSMARC/Authorities, які в 1998 р. стали нормативними актами (ознайомитися з ними можна на Web-сервері Російської національної бібліотеки — http://www.nlr.ru/), і цілеспрямованій діяльності з їх впровадження досягнуто інформаційної сумісності електронних бібліографічних ресурсів російських бібліотек, що дало змогу їм розпочати реалізацію ряду проектів корпоративної взаємодії. Отже, сьогодні в Росії відбувається процес становлення єдиного інформаційно-бібліотечного простору як складової частини світової інформаційної інфраструктури. При цьому досягнення якісно нового рівня функціонування книгозбірень здійснено еволюційним шляхом — послідовною копіткою працею зі створення та впровадження методик і правил комп'ютерної каталогізації, гармонізованих з рекомендаціями IFLA та стандартами ISO.

Серед проектів корпоративної взаємодії бібліотек вирізняються роботи з розвитку Російського зведеного каталогу науково-технічної літератури (реалізуються в ДПНТБ Росії вже понад 10 років, ресурси цього каталогу доступні для користувачів через Internet — http://www.gpntb.ru/). Значних результатів досягнуто також у напрямі інтеграції розподілених БД з використанням відповідних телекомунікаційних протоколів. Така практика послідовно розвивається в Сибірському відділенні РАН. Про це, зокрема, йшлося в доповіді М. А. Мазова (Новосибірськ) «Перспективи застосування протоколу Z39.50 в інформаційному співтоваристві Росії». Тобто, сьогодні в розвитку корпоративних бібліотечних систем Росії спостерігається якісний перехід від мережевої інтеграції електронних ІР до створення розподіленої електронної бібліотеки.

Про наші вітчизняні проекти інтеграційного плану розповіла М. Б. Сорока (НБУВ) («Національна система реферування як сегмент міжнародної інформаційної інфраструктури»). Вона виклала концепцію та організаційні принципи побудови системи реферування української наукової літератури, в основу якої покладено принцип розподіленої аналітико-синтетичної обробки наукової літератури з подальшим централізованим формуванням загальнодержавної реферативної БД і підтримкою багатоаспектного використання її ІР. Підкреслимо, робота не має аналогів і значною мірою апробована, а реферативні ресурси, створені кооперативними зусиллями 200 інституцій, доступні користувачам Internet (http://www.nbuv.gov.ua/ri.html)

Формування фондів і каталогів

Важливість проблематики формування бібліотечних фондів і каталогів відбилася в багатьох доповідях та повідомленнях учасників конференції на різних секціях і семінарах. Так, Т. Г. Рожкова (Центральний колектор наукових бібліотек, Москва) наголосила, що основним джерелом комплектування бібліотек мають стати обов'язкові примірники документів. На відновлення цієї практики спрямована діяльність колектора, який забезпечує комплектування понад тисячі книгозбірень продукцією російських видавництв з використанням Internet-технологій. Останні базуються на телекомунікаційному доступі до бібліографічних записів зведеного тематичного плану випуску літератури, котрий підтримується в дієвому стані на Web-сервері колектора (http://www.cknb/ru/).

Бібліотекам така технологія забезпечує отримання разом з книгами відповідних бібліографічних записів, зменшення витрат на опрацювання документів, оперативне одержання необхідної літератури і можливість планувати розвиток фондів. Видавці ж зацікавлені в системі розповсюдження книг, оскільки вона дозволяє шляхом встановлення зворотнього зв'язку «покупець — видавець» планувати тиражі видань і оперативно реагувати на попит ринку. При цьому створюється конвеєрна технологія «автор — видавець — книгорозповсюджувач — бібліотека — користувач» і зароджується єдиний інформаційний простір системи документних комунікацій.

І. І. Іль'їна проаналізувала «Електронний банк даних державної бібліографії Російської книжкової палати — основи інформаційного забезпечення комп'ютерних технологій у системі видавець — бібліотека — книгорозповсюджувач».

Порівняно з попередньою конференцією зменшилася кількість доповідей, присвячених питанням ретроконверсії карткових каталогів. Остання передбачає переведення в електронну форму наявних на каталожних картках елементів бібліографічного опису. Цей процес включає їх сканування, розпізнавання графічної інформації, занесення її у відповідні поля згідно з MARC-форматом, завантаження отриманих записів у БД і представлення їх в Internet. За такою технологічною схемою фірма «Гіпер» (Москва) здійснює ретроконверсію каталогу Всеросійської державної бібліотеки іноземної літератури ім. М. І. Рудоміно (ВДБІЛ). Представники фірми поінформували учасників конференції про завершення в стислі строки сканування великих масивів каталожних карток і пройдені етапи їх розпізнання.

Заслуговує на увагу підхід до ретроконверсії, що розвивається у Фундаментальній бібліотеці Санкт-Петербурзького технічного університету. Він передбачає використання бібліографічних записів, запозичених з інших ЕК і БД. Очевидно, корпоративні рішення при створенні ретрокаталогів слід вважати найприйнятнішими для вітчизняних бібліотек.

Питанням забезпечення збереження бібліотечних фондів було присвячено небагато доповідей. Можна відзначити лише «Оцінку потреб у галузі збереження бібліотечних фондів» (Р. М. Сальникова, ВДБІЛ) та «Проблеми збереження оригіналів і електронних ресурсів у процесі сканування колекцій» (В. Ю. Чебанов, Центр ретроспективної конверсії, компанія «ПроСофт-М», Москва).

Програмою конференції передбачалася лише одна доповідь з питань форматного забезпечення автоматизованих інформаційних систем «Сучасний стан і розвиток системи форматів RUSMARC» В. В. Скворцова (Російська національна бібліотека, Санкт-Петербург). Це свідчить про те, що перехід на RUSMARC для наших російських колег — пройдений етап. Відсутність же його аналогу в Україні викликає занепокоєння. Кількість доповідей з проблематики лінгвістичного забезпечення і широке коло питань, котрі в них розглядалися, віддзеркалюють невирішеність питань концептуального плану — на яку систему індексації в XXI ст. орієнтуватися бібліотекам. Сьогодні ж розвиваються усі версії Бібліотечно-бібліографічної класифікації (про це повідомив головний редактор ББК Е. Р. Сукіасян, РДБ, Москва), УДК та Десяткова класифікація Д'юї (К. М. Зайцева, ДПНТБ Росії), мова предметних рубрик (Н. А. Галюк, ВДБІЛ), галузеві рубрикатори (Г. В. Шемаєва, Інститут експериментальної та клінічної ветеринарної медицини, Харків).

Інформаційне обслуговування

Матеріали конференції свідчать, що електронні ІР активно використовуються в практичній діяльності бібліотек. Насамперед відзначимо наявність широкого кола онлайнових ЕК центральних і регіональних бібліотек різних систем і відомств як в Україні, так і в Росії. Можна стверджувати, що бібліографічний пошук засобами глобальних комп'ютерних мереж увійшов у практику книгозбірень країн СНД. Сьогодні йдеться не про створення електронних каталогів і представлення їх в Internet, а про інтелектуалізацію бібліографічного пошуку, розробку зручніших інтерфейсів користувача, розширення доступу до Web-ресурсів. Викликали інтерес і доповіді з питань надання читачам доступу до баз даних на компакт-дисках і поки що обмежених за обсягом фондів електронних документів. Новим у цьому напрямі інформатизації бібліотек є корпоративне використання ІР на компакт-дисках, які не можуть бути представленими в Internet через необхідність дотримання авторських прав. Про це було повідомлено в доповіді В. Д. Новікова (РФФД) «Наукова електронна бібліотека РФФД: сьогодні і завтра».

Цікавими були й доповіді наших вітчизняних фахівців з Державної бібліотеки України для дітей Н. Дзюби, А. С. Кобзаренко та І. Г. Торліна, які стосувалися питань організації інформаційного обслуговування в шкільних і дитячих бібліотеках з використанням БД та Internet.

Серед робіт російських колег у сфері обслуговування користувачів книгозбірень відзначимо ЕДД. Таку послугу в Росії надають бібліотеки федерального рівня, що в 2000 р. об'єдналися в Асоціацію електронної доставки документів. Про розвиток цієї послуги поінформу-

вав Л. І. Альошин (ЦНСГБ Россільгоспакадемії, Москва) в доповіді «Електронна доставка статей з фонду журналів ЦНСГБ».

Спеціальні заходи конференції

У рамках форуму проведено декілька семінарів та «круглих столів». Навіть їх далеко не повний перелік свідчить про розмаїття обговорюваних проблем: «Доля книжкових і архівних колекцій: минуле, сьогодення і майбутнє», «Інформаційно-бібліотечне забезпечення процесів освіти», «Бібліотека: муніципальна та краєзнавча інформація», «Правова і бізнес-інформація», «Бібліотеки корпорацій, фірм та установ: нове і добре забуте старе», «Культурна політика і бібліотеки», «Управління бібліотечними асоціаціями». Відбулися щорічні електронні конференції користувачів і партнерів Міжнародного бібліотечного, інформаційного та аналітичного центру і Міжнародної асоціації користувачів і розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій. Пройшли презентації книг і навчальних посібників з бібліотечної справи. Серед них книга наших земляків В. Г. Дригайло, В. М. Волинець і О. Башун «Основи управління бібліотекою вищого навчального закладу».

Під час роботи конференції працювала постійно діюча виставка «Бібліотечні системи, інформаційна та видавнича продукція». На ній презентувався широкий спектр компакт-дисків з електронними ІР, створеними в бібліотеках. Серед них бази даних ДПНТБ Росії, бази авторитетних даних і предметних рубрик РНБ (Санкт-Петербург). Підвищену увагу учасників конференції викликали стенди фірми Bell & Howell Information and Learning з демонстрацією БД ProQuest, що розкривають зміст кількох тисяч електронних журналів і забезпечують вихід на повні тексти статей, що дозволяє користувачу спочатку здійснити бібліографічний пошук по всьому масиву журналів, а потім отримати першоджерело. При цьому робота з електронною продукцією згаданої фірми може здійснюватися і через Internet, і шляхом придбання відповідних компакт-дисків. Слід констатувати високий науково-технічний рівень розглянутої системи доступу до електронних журналів і рекомендувати її для поширення в Україні.

Висновки

1. Процеси інформатизації бібліотечної сфери в Україні сьогодні значною мірою гальмуються відсутністю загальноприйнятих форматів представлення бібліографічних записів у комп'ютерній формі. Для вирішення «форматного» питання потрібно спільними зусиллями, насамперед національних бібліотек і відділу бібліотек та інформаційних мереж Міністерства культури і мистецтв України, виробити методичні рішення з впровадження в Україні MARC-сумісних форматів.

2. Поряд зі створенням ЕК і ББД слід приділити увагу кооперативному формуванню науковими установами й навчальними закладами загальнодержавної реферативної БД та УРЖ, що являють собою інтеграційну основу наукової інфосфери країни. Для повнішого відображення результатів вітчизняних наукових праць у світовому інформаційному просторі та організації обміну реферативною інформацією з міжнародними БД доцільно подавати авторські реферати українською, російською і англійською мовами.

3. Слід надати певного пріоритету створенню електронних бібліотек — напряму, де Україна має сьогодні певне лідерство серед республік колишнього СРСР. Доцільно, зокрема, здійснити організаційні заходи з розробки і нормативного закріплення положень, згідно з якими комп'ютерні версії документів організацій і установ мають передаватися до відповідних відомчих бібліотек для депозитарного зберігання і використання на узгоджених з інтелектуальними власниками умовах.

Леонід Костенко,
к. т. н., керівник Центру комп'ютерних технологій НБУВ,
Тетяна Павлуша,
к. п. н., заввідділом загального бібліотекознавства НБУВ,
Анатолій Чекмарьов,
к. е. н., заступник генерального директора НБУВ

© Костенко Л. Й., Київ, 2001
© Павлуша Т. П., Київ, 2001
© Чекмарьов А. О., Київ, 2001